

LUND UNIVERSITY

Håndværket i forandring?

Wienberg, Jes

Published in:
META: Medeltidsarkeologisk tidskrift

1982

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Wienberg, J. (1982). Håndværket i forandring? *META: Medeltidsarkeologisk tidskrift*, (1), 18-22.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

HANDVÆRKET I FORANDRING?

I 1980 fremlagde Axel Christophersen sin afhandling "Håndværket i forandring. Studier i horn- og beindhåndværkets udvikling i Lund ca 1000-1350" med det ambivalente mål at belyse og forklare udviklingen i værksteden i byerne i middelalderen ved hjælp af et konkret arkæologisk genstandsmateriale. Afhandlingen må tiltrække sig opmærksomhed ved sine interessante spørgsmål om byens økonomiske grundlag, dens funktioner og integration i et agrar samfund, ved sit usædvanlige perspektiv på byarkæologiens muligheder og begrænsninger og modtages vel bedst ved at give anledning til debat - og kritik.

På teoretisk baggrund opstiller Christophersen en model for den urbane værksteden i Sydskandinaviens med tre stadier:

1. Husflidsproduktion i den enkelte husholdning til eget forbrug samtidig med et vist indslag af omvarende håndværkere.
2. Kundeproduktion hvor professionelle håndværkere producerer direkte på bestilling for at tilføre ikke-produktive indbyggere nødvendige varer.
3. Markedsproduktion hvor professionelle håndværkere foretager en konstant produktion i værksteder til et anonymt marked. Først her bliver værksteden en primær økonomisk faktor for byen, da varer afsat til omlandet resulterer i et overskud.

Fra modellen deduceres empiriske kriterier til anvendelse på det konkrete tak- og benmateriale fra Lund:

1. Husflid. Afaldet er stærkt spredt ved beboelseshuse, affaldskoncentrationerne er begrænsede (ikke over 15 stk.), sammensætningen er heterogen,

da der ikke er nogen specialisering, og der er en stor variation og formrigdom i produkterne.

2: Omvarende håndværk. Mindre, kronologisk begrænsede affaldskoncentrationer (over 15 stk.) spredt i den centrale bebyggelse, men ikke nødvendigvis i tilknytning til bestemte huse. Produkterne er individuelle og varierende i form. Der er ingen eller begrænset specialisering og ingen tilknytning til specialiserede produktionslokaler.

3: Markedsproduktion. Affaldskoncentrationerne er ophobet over lang tid og vises en kontinuerlig produktion tilknyttet værksteder. Produktionen er specialiseret og giver standardiserede og konforme produkter.

Disse kriterier anvendes i analysen af 9594 stk. affald af tak og ben fra 7 udgravninger i Lund dækkende perioden c. 1000-1350. Der foretages fordelingsanalyser vertikalt og horisontalt. Råstoffer, varedifferentering, specialiseringsgrad, standardisering og i mindre omfang selve produktionsprocessen analyseres.

Resultatet er en teori om den urbane værksteds forandring 1000-1350 i Lund:

1: En enkel husflidsproduktion dominerer c. 1000-1020/30. Kammene er dog en undtagelse ved at være professionelt tilvirkede.

2: En begrænset kundeproduktion dominerer c. 1020/30-1150 varetaget af omvarende håndværkere dels midlertidigt tilfældige steder dels periodisk og mere stationært i beboelseshuse. I denne periode fikses og centraliseres håndværket til bykernen. Samtidig differentieres produktionen fra kamme alene til flere varer, og husfliden re-

duceres. Produktionen er snævert knyttet til byens egne omsætningsmuligheder og foregår direkte på bestilling.

3: Markedsproduktion dominerer efter c. 1150. Produktionen er knyttet til værksteder i byens merkantile centrum og foregår stabilt og kontinuerligt. Den differentieres yderligere og efterfølges af en relativ specialisering som led i en intern arbejdsdeling. Der sker nu en masseproduktion af standardvarer med deltagelse af medhjælpere. Masseproduktionen medfører en ændring i forbruget, hvor cirkulationen øges. Produkterne afsættes på et anonymt marked, hvilket forudsætter lagerbeholdning og pengeøkonomi.

Faktorerne bag udviklingen er de tidligere middelalderlige byers opkomst som ikke-produktive centre, en øget over-skudsproduktion og voksende befolkning frem til c. 1150. Herefter er en stærk befolkningsvækst og stor markeds ekspansion.

Uanset spørgsmålenes relevans og perspektiv og hvilken overordnet teori der er knyttet til, hvor håndværket sættes ind i en social, økonomisk og politisk sammenhæng, må resultaterne vurderes på baggrund af de enkelte empiriske data og deres udsagnskraft!

Da helt fundamentalt en logisk sammenhæng mellem model og kriterier mangler, er det uvist, om analysen overhovedet kan anvendes til at af- eller bekræfte modellen. Hvordan er det muligt at sætte en grænse ved netop 15 stk. affald? Værkstedenes størrelse og varighed kunne variere. Værkstederne kunne have ildested, og skulle en kontinuerlig produktion ikke kunne foregå i et beboelseshus?

Udgravningerne alene rummer betydelige metodiske problemer med stratigrafik, datering og indsamlingsintensitet. Spæstiksteknikken er velegnet for sta-

tistik, men muliggør den rimelige dateringer og en relateret af fund til bestemte bygninger?

Problemerne kan belyses ved at se nærmere på et affaldsmateriale på 304 stk. tak, c. 1000 stk. takspåner og et kohorn fra en udgravning til Stadsallén i Kvarter St. Botulf, som Christophersen helt har udeladt af afhandlingen og publiceret særskilt samme år i artiklen "Raw Material, Resources and Production Capacity in Early Medieval Comb Manufacture in Lund".

Affaldet anses for isoleret i tid og rum, da det var samlet i en grube, og da denne og andre i området hverken før eller siden blev anvendt til lignende affald. Endelig er gruben knyttet til en bebyggelse ved Vårfrugatan, hvor kamproduktion ikke kan påvises. Materialet er antageligt lokalt. Halvfabrikata (3 skinner og 10 tandplader) og affaldsstykker (triangulære spongløse kerner) peger entydigt på en specialiseret produktion af sammensatte enkeltkamme.

Ved en kompliceret beregning over antallet af affaldsstykker skønnes fundet at repræsentere en produktion af 100-200 kamme svarende til 1-1 1/2 måneders arbejde. Sammenfattende mener Christophersen derfor, at fundet repræsenterer en omvarende specialiseret kammagers midlertidige eller periodiske udnyttelse af det lokale marked. Primært på et dekoreret kamfragment dateres denne aktivitet til 1000-tallets slutning.

Denne konklusion er i højeste grad diskutabel:

Afhandlingens undersøgelse af halvfabrikata fra 11 koncentrationer viser, at produktionen altid var differentieret, altså at flere varer blev produceret sammen. Den ensartede tekniske ud-

nyttelse i tid og rum af gevirerne sand- synliggør, at takstykker, der blev til overs ved kamfremstillingen, i alle stadier blev anvendt som råmateriale for en række biprodukter f. eks. spillebrikker og nåle. En differentering af produktionen kan altså forventes i alle stadier af håndværket! Beregningerne over produktionsomfanget bygger på en lang række tvivlsomme præmisser.

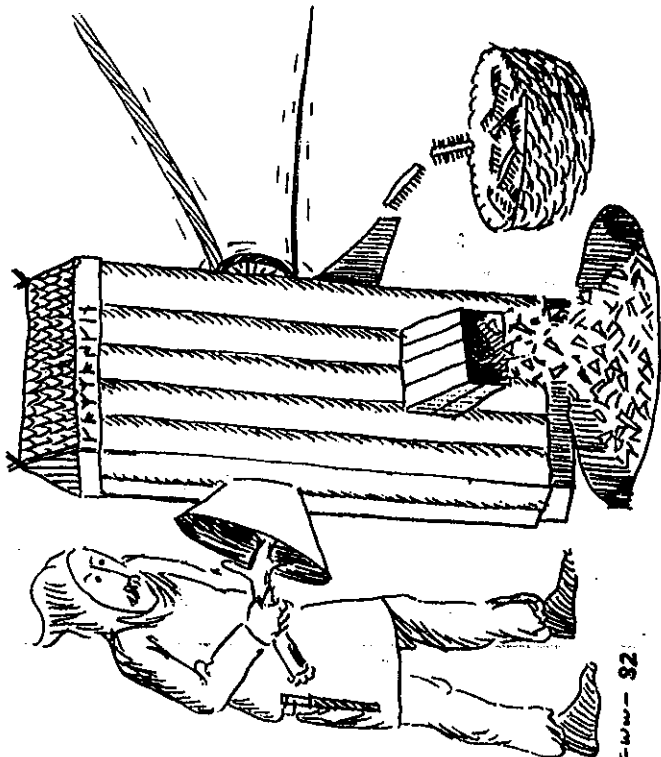
Hvis den producerede kam er rekonstrueret forkert, gevirerne yder varierende mængder af tak, rosenkransen ikke umiddelbart afspejler gevirets størrelse, rosenkransen blev anvendt til fremstilling af biprodukter, der var spild ved udsvævnngen og uheld, det spongiøse væv kunne fjernes med fil, fremstillingen af en kam tog mere end

3 timer eller hvis tiden med kamfremstilling hver dag var kortere end 12 timer, så ændres resultatet - og meget tyder herpå.

Dette er imidlertid ikke afgørende. Alvorligere er det, at fundets påfaldende homogenitet, manglen på ben og måske en uoverensstemmelse mellem antallet af rosenkranse og spongiøse kerner antyder, at det kan være en del af en større helhed!

Christophersens konklusion er i direkte modstrid med hans påpegnng af mellemstore koncentrationer på 30-50 stk. af fald som karakteristiske for det omvandede håndværk. Er fundet ikke snarere en tilfældig del af et værkstedfund?

MARKNADSPRODUKTION

En værkstedsproduktion kan have foregået et andet sted i Lund, hvorfra affaldet så af ukendte og måske tilfældige årsager er havnet ved Vårfrugatan. Ellers produktionen kan endog have foregået i et af husene der, som selvfølgelig er blevet renholdt.

Endelig tilhører kamfragmentet en type, der lokalt kan placeres før 1050, men da funktionstiden er ukendt, er det næppe muligt at give en snæver datering.

Det fremgår klart af dette eksempel, at generelle slutninger ikke kan drages af specifik og begrænset arkæologisk kildemateriale, sådan som Christophersen hævder, når det som her er uvidt, om det udgør al affaldet eller et repræsentativt udsnit fra en produktion.

Tværtimod viser fundet fra Vårfrugatan basale usikkerheder ved udnyttelse af genstandsfund til at bekræfte en avanceret model. Det bliver ikke lettere eller mere troværdigt, når der er tale om et større materiale, hvor usikre dateringer sammenholdes i et udviklingsmønster, og slet ikke når kriteriernes relevans for problemstillingen kan drages i tvivl.

Det kan ikke være tvivl, om at kamproduktionen blev varetaget af professionelle håndværkere i vikingetiden at dømme efter ensartetheden i kamtyperne, den smukke og præcise udførelse, den ensartede teknik, de mange værktøjer, den organiserede råvarerforsyning og koncentrationen af produktionen til byerne. Der var også grundlag for professionelle håndværkere på andre områder med håndværket som fuldtidsbeskæftigelse eller hovederhverv.

Christophersen inddrager imidlertid ikke vikingetidens professionelle håndværkere eller masseproduktionen af varer for et marked på Helgø i debatten. Han mener nemlig, der er en kvalitativ forskel mellem middelalderbyen og vi-

kingetidens omlands-isolerede handelspladser, der kan have været centre for en produktion af luksusvarer til omsætning på et ksternt marked og ikke i det umiddelbare omland.

En sådan skarp odelling og mangel på kontinuitet virker helt urimelig. Handlen var den vigtige fællesfunktion for vikingetidens handelspladser og midlaldderbyen, både fjernhandel og selvfølgelig handel med omlandets "ambulerende" bønder, der modtog varer ved bytte eller køb. En markedsøkonomi hovedsagelig med brudsløv kan påvises i Skåne fra 900-tallets slutning og har da også forekommet i Lund i 1000-tallet. Ligeledes indicerer en serieproduktion af kamme fra c. 1050-1100 og skistensen af et torv allerede c. 1020, at der var en produktion for et marked i Lund i 1000-tallet, der også kan have omfattet produkter af tak og ben. Samtidig med produktionen for et anonymt marked kan luksuskamme være blevet afsat ved direkte bestilling.

Da det som nævnt er usandsynligt, at den professionelle produktion kun har omfattet kamme, og da hussiden kun antydes af spredte affaldstykker med lav fragmenteringsgrad, bør hypotesen om et stadium, hvor husflid dominerer, bortfalde.

Blev denne produktion varetaget af omvandede eller stationære håndværkere? Kristina Ambrosiani har nylig overbevisende argumenteret for, at de var omvandede i vikingetiden. Det forklarer de ens typer over et stort område, de små importmængder af råstoffer, affaldsspredningen og manglen på håndværkerkvarterer i Hedeby. De enorme affaldsmængder i Hedeby viser dog måske, at håndværket her undtagelsesvist kan have været stationært.

Kammagerne kan have været omvandlede også i tidlig middelalder, men det er endnu ikke sandsynliggjort. Vigtigere for perspektivet på håndværket og byernes funktion er imidlertid den tidlige markedshandel, men andre og lettere vej end tak- og benaffald må findes til belysning af dette emne.

Endelig viser afhandlingen nødvendigheden af problemorienterede udgravninger for at tilvejebringe et brugbart kildemateriale.

Jens Wienberg
Tønsberg

Litteratur med yderligere henvisninger:

Kristina Ambrosiani: Viking Age Combs, Comb Making and Comb Makers in the light of finds from Birka and Ribe. Studies in archaeology 2. Stockholm Anders Andrén: Lund. Rapport. Medeltidsstaden 26. Göteborg 1980.

Axel Christophersen: Raw Material, Resources and Production Capacity in Early Medieval Comb Manufacture in Lund. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1979-80. Lund 1980 p. 150-165.

Axel Christophersen: Håndværket i forandring. Studier i horn- og bein- håndværkets udvikling i Lund c:a 1000-1350. Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4°, No 13. Lund 1980.

Birgitta Hårdh: Trade and Money in Scandinavia in the Viking Age. Meddelanden från Lunds universitets historiska museum 1977-1978. Lund 1978 p. 157-171.

Else Roesdahl: Danmarks vikingetid. Viborg 1980.

Ingrid Ulbricht: Die Geweihverarbeitung in Haithabu. Die Ausgrabungen in Haithabu vol. 7. Neumünster 1978.